

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم انسانی
گروه زبان شناسی و زبان های خارجی

پایان نامه :

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته آموزش زبان فارسی

عنوان:

تعیین مولفه های هویت ملی و بررسی آنها در کتاب های زبان فارسی مقاطع سه گانه آموزش و پرورش

نگارنده : نجیمه شاهنقی

استاد راهنما : دکتر بهمن زندی

استاد مشاور : دکتر نگار داوری اردکانی

دی ماه ۱۳۸۷

تقدیم به :

سرزمین مادری ام ایران

و

تمام کسانی که در راه هویت ملی ایرانی کوشیده اند .

سپاس‌گزاری

اول کلام حمد و سپاس به درگاه ایزد منان

تقدیر و سپاس بی‌کران به حضور :

- استاد راهنمای عالیقدر جناب آقای دکتر زندی که در تمام مراحل تهیه و تنظیم این رساله همواره مشوق بوده و علیرغم مشغله‌های فراوان با بصیرت علمی و دقت نظر خود بر من منت نهاده و هدایت این تحقیق را به عهده گرفتند .
- استاد گرامی سرکار خانم دکتر داوری اردکانی که مشاوره این رساله را بر عهده داشتند و در طول تحقیق از راهنمایی‌های ارزنده ایشان بهره‌مند بودم .
- خانواده عزیزم که همیشه محبت خالصانه و بی‌دریغ شان شامل حالم بوده است .

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
فصل اول : طرح تحقیق	۱
۱,۱. مقدمه	۲
۱,۲. بیان مساله	۲
۱,۳. اهداف تحقیق	۳
۱,۴. فرضیه های تحقیق	۳
۱,۴,۱. فرضیه های اصلی	۳
۱,۴,۲. فرضیه های فرعی	۴
۱,۵. سوال های تحقیق	۴
۱,۶. اهمیت و ضرورت تحقیق	۴
۱,۷. تعاریف واژه ها و اصطلاحات	۵
۱,۸. محدودیت ها و مشکلات	۶
فصل دوم : پیشینه تحقیق و مبانی نظری	۷
۲,۱. هویت	۸
۲,۱,۱. انواع هویت	۱۰
۲,۱,۲. ویژگی های هویت	۱۱
۲,۲. هویت ملی	۱۲
۲,۲,۱. ملت	۱۲
۲,۲,۲. هویت ملی	۱۴
۲,۲,۳. ابعاد هویت ملی	۱۸
۲,۲,۳,۱. بعد اجتماعی	۱۸

ب

۱۹.....	بعد تاریخی.....	۲,۲,۳,۲
۱۹.....	بعد جغرافیایی.....	۲,۲,۳,۳
۲۰.....	بعد سیاسی.....	۲,۲,۳,۴
۲۰.....	بعد دینی.....	۲,۲,۳,۵
۲۱.....	بعد فرهنگی.....	۲,۲,۳,۶
۲۱.....	بعد ادبی- زبانی.....	۲,۲,۳,۷
۲۲.....	هویت ملی در ایران.....	۲,۲,۴
۲۲.....	خاستگاه و سیر تاریخی هویت ملی ایران.....	۲,۲,۴,۱
۲۵.....	مؤلفه های هویت ملی در ایران.....	۲,۲,۴,۲
۲۶.....	تاریخ، اسطوره و هویت ملی ایرانی.....	۲,۲,۴,۲,۱
۲۷.....	دین و هویت ملی.....	۲,۲,۴,۲,۲
۲۸.....	جغرافیا (سرزمین) و هویت ملی.....	۲,۲,۴,۲,۳
۲۹.....	دولت (حکومت) و هویت ملی.....	۲,۲,۴,۲,۴
۲۹.....	زبان و هویت ملی.....	۲,۲,۴,۲,۵
۳۰.....	زبان فارسی و هویت ملی ایرانیان.....	۲,۲,۴,۲,۵,۱
۳۳.....	فرهنگ و هویت ملی.....	۲,۲,۴,۲,۶
۳۴.....	آسیب شناسی هویت ملی.....	۲,۲,۴,۳
۳۵.....	هویت ملی و تعلیم و تربیت.....	۲,۳
۳۷.....	اهمیت شکل گیری هویت ملی در دانش آموزان.....	۲,۳,۱
۳۸.....	نقش نظام آموزشی در شکل گیری هویت ملی.....	۲,۳,۲
۳۹.....	نقش برنامه ریزی آموزشی و درسی در شکل گیری هویت ملی.....	۲,۳,۳
۴۰.....	نقش کتاب های درسی.....	۲,۳,۴
۴۱.....	جنبه های شناختی هویت ملی.....	۲,۳,۵
۴۲.....	جنبه های عاطفی (احساسی) هویت ملی.....	۲,۳,۶
۴۴.....	تقویت حس تعلق به هویت ملی در دانش آموزان.....	۲,۳,۷
۴۷.....	مبانی نظری تحقیق.....	۲,۴
۴۷.....	مبانی نظری هویت ملی.....	۲,۴,۱
۴۷.....	دیدگاه کهن گرایی.....	۲,۴,۱,۱
۴۷.....	دیدگاه ابزار گرایی.....	۲,۴,۱,۲
۴۸.....	مبانی نظریه ی هوش های چندگانه.....	۲,۴,۲

ج

۴۹.....	نظریه ها و مدل های سبک های یادگیری	۲,۴,۳
۴۹.....	سبک های یادگیری کلب	۲,۴,۳,۱
۵۰.....	سبک های یادگیری گراشا - ریچمن	۲,۴,۳,۲
۵۱.....	سبک های یادگیری هانی و مامفورد	۲,۴,۳,۳
۵۳.....	سبک های یادگیری فلور - سیلور من	۲,۴,۳,۴
۵۴.....	سبک های یادگیری دیداری، شنیداری و جنبشی	۲,۴,۳,۵
۵۴.....	سبک های یادگیری دان و وان	۲,۴,۳,۶
۵۵.....	مراحل رشد شناخت از نظر پیاژه	۲,۴,۴
۵۷.....	مروری بر پیشینه ی پژوهش	۲,۵
۶۷.....	فصل سوم: روش شناسی و تحلیل یافته ها	
۶۸.....	روش تحقیق	۳,۱
۶۸.....	جامعه آماری	۳,۲
۶۸.....	روش و ابزار گرد آوری اطلاعات	۳,۳
۶۸.....	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات	۳,۴
۶۸.....	تحلیل یافته ها	۳,۵
۱۲۳.....	فصل چهارم: نتیجه گیری	
۱۰۹.....	بحث و نتیجه گیری	۴,۱
۱۱۱.....	پیشنهادات	۴,۲
۱۱۲.....	منابع	
۱۱۶.....	پیوست	

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
50	جدول ۱-۲ سبک های یادگیری کلب
51	جدول ۲-۲ سبک های یادگیری گراشا - ریچمن
52	جدول ۳-۲ سبک های یادگیری هانی و مامفورد
53	جدول ۴-۲ سبک های یادگیری فلور - سیلور من
۵۴	جدول ۵-۲ سبک های یادگیری دان و وان
69	جدول ۱-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه اول دبستان
70	جدول ۲-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه دوم دبستان
71	جدول ۳-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه سوم دبستان
72	جدول ۴-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه چهارم دبستان
73	جدول ۵-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه پنجم دبستان
74	جدول ۶-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه اول راهنمایی
75	جدول ۷-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه دوم راهنمایی
76	جدول ۸-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه سوم راهنمایی
78	جدول ۹-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه اول دبیرستان
78	جدول ۱۰-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه دوم دبیرستان
78	جدول ۱۱-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در پایه سوم دبیرستان
80	جدول ۱۲-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در مقطع ابتدایی
81	جدول ۱۳-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در مقطع راهنمایی
82	جدول ۱۴-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در مقطع دبیرستان
83	جدول ۱۵-۳ اطلاعات توصیفی مولفه‌های هویت ملی در کل مقاطع
84	جدول ۱۶-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه ی آداب و رسوم
85	جدول ۱۷-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به طور هم زمان در مولفه ی آداب و رسوم
85	جدول ۱۸-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به تفکیک در مولفه ی آداب و رسوم با استفاده از آزمون توکی
86	جدول ۱۹-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه ی ایران
87	جدول ۲۰-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به طور هم زمان در مولفه ی ایران
87	جدول ۲۱-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به تفکیک در مولفه ی ایران با استفاده از آزمون توکی
88	جدول ۲۲-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه ی تاریخ
89	جدول ۲۳-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه ی تاریخ
89	جدول ۲۴-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به طور هم زمان در مولفه ی تاریخ

- جدول ۲۵-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به تفکیک در مولفه ی تاریخ با استفاده از آزمون توکی 90
- جدول ۲۶-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه ی جغرافیا 91
- جدول ۲۷-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به طور هم زمان در مولفه ی جغرافیا 91
- جدول ۲۸-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به تفکیک در مولفه ی جغرافیا با استفاده از آزمون توکی 92
- جدول ۲۹-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه ی دین 93
- جدول ۳۰-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به طور هم زمان در مولفه ی دین 93
- جدول ۳۱-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه زبان فارسی 94
- جدول ۳۲-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به طور هم زمان در مولفه ی زبان فارسی 95
- جدول ۳۳-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه ی ادبیات 95
- جدول ۳۴-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به طور هم زمان در مولفه ی ادبیات 96
- جدول ۳۵-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به تفکیک در مولفه ی ادبیات با استفاده از آزمون توکی 96
- جدول ۳۶-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه ی سیاست 97
- جدول ۳۷-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به طور هم زمان در مولفه ی سیاست 98
- جدول ۳۸-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه ی مشاهیر 99
- جدول ۳۹-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به طور هم زمان در مولفه ی مشاهیر 99
- جدول ۴۰-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به تفکیک در مولفه ی مشاهیر با استفاده از آزمون توکی 100
- جدول ۴۱-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه هنر 101
- جدول ۴۲-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به طور هم زمان در مولفه ی هنر 101
- جدول ۴۳-۳ بررسی معناداری امتیازات سه مقطع با همدیگر به تفکیک در مولفه ی هنر با استفاده از آزمون توکی 102
- جدول ۴۴-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه های تصویری،متنی صوری و متنی محتوایی در مقطع ابتدایی 103
- جدول ۴۵-۳ بررسی معناداری مولفه های تصویری،متنی صوری و متنی محتوایی به طور هم زمان در مقطع ابتدایی 103
- جدول ۴۶-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه های تصویری،متنی صوری و متنی محتوایی در مقطع راهنمایی 104
- جدول ۴۷-۳ بررسی معناداری مولفه های تصویری،متنی صوری و متنی محتوایی به طور هم زمان در مقطع راهنمایی 105
- جدول ۴۸-۳ اطلاعات توصیفی در مورد مولفه های تصویری،متنی صوری و متنی محتوایی در مقطع دبیرستان 106
- جدول ۴۹-۳ بررسی معناداری مولفه های تصویری،متنی صوری و متنی محتوایی به طور هم زمان در مقطع دبیرستان 107
- جدول ۱-۴ سلسله مراتب پرداختن به مولفه های هویت ملی 109

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
56.....	نمودار ۱-۲ مولفه های هویت ملی .....
69.....	نمودار ۱-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه اول دبستان .....
70.....	نمودار ۲-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه اول دبستان .....
72.....	نمودار ۳-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه سوم دبستان .....
73.....	نمودار ۴-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه چهارم دبستان .....
74.....	نمودار ۵-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه پنجم دبستان .....
75.....	نمودار ۶-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه اول راهنمایی .....
76.....	نمودار ۷-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه دوم راهنمایی .....
77.....	نمودار ۸-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه سوم راهنمایی .....
78.....	نمودار ۹-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه اول دبیرستان .....
79.....	نمودار ۱۰-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه دوم دبیرستان .....
80.....	نمودار ۱۱-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در پایه سوم دبیرستان .....
81.....	نمودار ۱۲-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در مقطع دبستان .....
82.....	نمودار ۱۳-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در مقطع راهنمایی .....
83.....	نمودار ۱۴-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در مقطع دبیرستان .....
84.....	نمودار ۱۵-۳ توزیع فراوانی مولفه های هویت ملی در تمام مقاطع .....
85.....	نمودار ۱۶-۳ میزان توجه به مولفه آداب و رسوم در سه مقطع .....
86.....	نمودار ۱۷-۳ میزان توجه به مولفه ایران در سه مقطع .....
89.....	نمودار ۱۸-۳ میزان توجه به مولفه تاریخ در سه مقطع .....
91.....	نمودار ۱۹-۳ میزان توجه به مولفه جغرافیا در سه مقطع .....
93.....	نمودار ۲۰-۳ میزان توجه به مولفه دین در سه مقطع .....
94.....	نمودار ۲۱-۳ میزان توجه به مولفه زبان فارسی در سه مقطع .....
96.....	نمودار ۲۲-۳ میزان توجه به مولفه ادبیات در سه مقطع .....
98.....	نمودار ۲۳-۳ میزان توجه به مولفه سیاست در سه مقطع .....
99.....	نمودار ۲۴-۳ میزان توجه به مولفه مشاهیر در سه مقطع .....
101.....	نمودار ۲۵-۳ میزان توجه به مولفه هنر در سه مقطع .....
103.....	نمودار ۲۶-۳ میزان توجه به مولفه های تصویری،متنی صوری و متنی محتوایی در مقطع ابتدایی .....
105.....	نمودار ۲۷-۳ میزان توجه به مولفه های تصویری،متنی صوری و متنی محتوایی در مقطع راهنمایی .....

ز

نمودار ۲۸-۳ میزان توجه به مولفه‌های تصویری، متنی صوری و متنی محتوایی در مقطع دبیرستان 106

چکیده

بی شک وجود هویت ملی در افراد جامعه یکی از مهم ترین عناصر برای پیشرفت یک کشور محسوب می شود و نظام آموزشی در این راستا نقش مهمی را بر عهده دارد. در راستای شکل گیری هویت ملی دانش آموزان ، کتاب های درسی نقش تعیین کننده ای را در تکرار و تنفیذ این هویت ایفا می کنند. از این روست که به نظر می رسد داشتن تصویری روشن از مولفه های هویت ملی یک کشور در برنامه ریزی درسی و تدوین کتاب های درسی به خصوص کتاب های زبان آن کشور از اهمیت ویژه ای برخوردارند .

بر همین اساس پژوهش حاضر به بررسی مولفه های هویت ملی و بازتاب آن ها در کتاب های فارسی مقاطع سه گانه آموزش و پرورش می پردازد . این مولفه ها که عبارتند از : تاریخ ، دین ، جغرافیا ، زبان ، سیاست و فرهنگ مورد بررسی قرار گرفته و نقش هر کدام در شکل دهی هویت ملی تعیین شده است .

نمونه آماری تحقیق، کتاب های فارسی مقاطع سه گانه آموزش و پرورش بوده که با توجه به چک لیست های محقق ساخته براساس نمودار مولفه های هویت ملی که بر گرفته شده از نظریات صاحب نظران در این زمینه بوده ، مورد بررسی از طریق تحلیل محتوا قرار گرفت .

نتایج پژوهش نشان می دهد که در کتاب های فارسی سه مقطع کما بیش به مولفه های هویت ملی پرداخته شده است. با این حال درصد فراوانی یک مولفه در مقاطع مختلف و همچنین درصد فراوانی مولفه های هویت ملی در یک مقطع تفاوت دارد. به طوری که مولفه ی مشاهیر در مقاطع ابتدایی و راهنمایی و مولفه ی ادبیات در مقطع دبیرستان و در نهایت مولفه ی مشاهیر در کل بیشترین فراوانی را دارد . همچنین به مولفه ی زبان فارسی به طور مستقل در کتاب های فارسی سه مقطع کم رنگ پرداخته شده است. از نتایج دیگر این پژوهش می توان عدم ارتباط بین بالا رفتن مقطع و انتقال مولفه های هویت ملی از طریق محتوای متن های کتاب های فارسی به طور کامل اشاره کرد. در بین مولفه های بررسی شده تفاوت معنادار به نفع مقطع بالاتر به طور کامل فقط در مولفه ی ادبیات فارسی دیده می شود. و در آخر اینکه بین تعداد مولفه های تصویری ، متنی صوری و متنی محتوایی در هر مقطع تفاوت معناداری وجود ندارد.

فصل اول

طرح تحقیق

۱,۱. مقدمه

در طول دوران تاریخ انسان‌ها همواره با پرسش از هویت خود، تصویری از آنچه که هستند یا باید باشند، آرایه می‌دهند. هویت در واقع شناسنامه‌ای است، که موجب تشخیص و تمایز افراد و جوامع گوناگون از یکدیگر می‌شود و نشان‌دهنده‌ی اختلاف‌ها، ویژگی‌ها و امتیازات ایشان از یکدیگر است. هویت، تعلق فرد را به گروه خاصی نشان داده و هویت اجتماعی او را می‌سازد و نشان می‌دهد که او کیست و به چه جامعه و ارزش‌هایی تعلق دارد. افرادی که در یک سرزمین زندگی می‌کنند و دارای خصوصیات و آرمان‌های مشترکی هستند، طبیعتاً خصوصیت‌های واحدی دارند که در قالب هویت ملی آن‌ها را از سایر گروه‌های انسانی متمایز می‌کند. با تکیه بر همین ویژگی‌های مشترک بین افراد یک ملت به عنوان مولفه‌های هویت ملی می‌توان به هویت ملی یک جامعه انسجام داد. ربانی (۱۳۸۱) هویت ملی هر جامعه را آینه‌ی تمام‌نمای چهره‌ی یک ملت می‌داند که برای پاسداری از آن باید به همه‌ی مولفه‌های هویت توجه کرد و افراد را به شیوه‌های مناسب و روش‌های مطلوب آموزش داد. بدون تردید نظام تعلیم و تربیت هر جامعه در شناساندن هویت ملی با تکیه بر مولفه‌های آن نقش بسیار موثری دارد.

۱,۲. بیان مساله

در حال حاضر مولفه‌های هویت ملی در کشور کدامند؟ نقش تعلیم و تربیت در شناساندن این مولفه‌ها چه قدر است؟ کتاب‌های درسی و به ویژه کتاب‌های فارسی تا چه اندازه توانسته‌اند در این زمینه ایفای نقش کنند؟ پژوهش حاضر بر اساس مساله فوق‌شکل گرفته است. هویت یکی از شاخص‌های انسانیت است که از نیاز طبیعی انسان به شناخته شدن یا معرفی شدن به کسی یا جایی نشأت می‌گیرد که وجوه تمایز روحی و جسمی افراد را به نمایش می‌گذارد (شعبانی: ۱۳۸۵). می‌توان هویت را در سطوح فردی، جمعی، ملی و فراملی مورد مطالعه قرار داد. هویت ملی، احساس تعلق و تعهد فرد است نسبت به اجتماع ملی و کلی جامعه که فرد در آن عضویت دارد. باورها و ارزش‌ها، هنجارها و نهادهای فرهنگی مثل زبان، دین، آداب و رسوم، ادبیات و ..... در این تعریف جای دارند و تعلق افراد به این نهادها و رموز فرهنگی می‌تواند نشانه‌ی هویت ملی باشد. هویت ملی هم به گذشته‌ی افراد وصل است و هم نگاه به آینده دارد. افراد نوعی منشاء مشترک را در خود احساس می‌کند و به آینده‌ای مشترک دلبسته و چشم‌انتظار آن هستند (همتی: ۱۳۷۸). هویت ملی مقوله‌ای مرکب است که برای پاسداری از آن باید به همه‌ی مولفه‌ها توجه کرد. این مولفه‌ها در طی زمان، با توجه به آرمان‌ها و دیدگاه‌های ملت ایران به وجود آمده، رشد کرده و تثبیت شده است. اگرچه، در طی گذشت زمان و با توجه به تحولات جامعه در این مولفه‌ها از نظر محتوایی تغییراتی ایجاد شده، از اهمیت بعضی کاسته و به اهمیت بعضی افزوده شده است. به عنوان مثال دین که در دوره‌ی باستانی برپایه‌ی دو اصل متضاد نیکی و بدی استوار است در دوره‌ی اسلامی مبتنی بر وحدانیت است. تمدن ایران باستان و ایجاد غرور و تفاخر به گذشتگان، تکرار یادآوری عظمت ایرانیان قبل از اسلام و نقش شاهان در این میان هویت ملی ما را پیش از انقلاب اسلامی تشکیل می‌داده که به همین صورت در نظام آموزشی منعکس گردیده بود. با به ثمر رسیدن انقلاب اسلامی، این نگرش تغییر یافت. در دهه‌ی اول پس از انقلاب عناصر رادیکال تلاش کردند تا با کم رنگ

جلوه دادن و سرکوب کردن ارزش های اصیل ایرانی مؤلفه های اسلامی در هویت ایرانی را پر رنگ سازند. در دوران موسوم به سازندگی و دوران اصلاحات این روند تا حد زیادی تعدیل شد و بار دیگر بر سازگاری فرهنگ اسلامی - فرهنگ ایرانی تاکید گردید و از اوایل دهه ی ۱۳۷۰ امکان طرح مباحث واقع گرایانه در مورد هویت در جامعه ایران فراهم گردید. با این وجود بسیاری از اعتقادات، باور ها و سنت های نسل گذشته برای نسل امروزی مورد تردید است و بی اعتنائی به این امور در بین افراد جامعه دیده می شود. از طرف دیگر در عصر کنونی با پیشرفت چشمگیر در عرصه ی ارتباطات و اطلاعات و نفوذ بسیار وسیع و گسترده ی الگوهای مختلف اجتماعی، سیاسی و فرهنگی، افراد جامعه با هجوم انبوهی از اطلاعات، ارزش ها و الگوها روبه رو هستند و مسلماً هویت در این مسیر دچار تحولات مهمی خواهد شد. اسمیت (۱۳۸۳) تعبیر جالبی را در خصوص هویت ملی به کار می برد و آن را << باز تولید و باز تفسیر دائمی الگوی ارزش ها، نمادها، خاطرات، اسطوره ها، و سنت ها یی که میراث متمایز ملت ها را تشکیل می دهند و تشخیص هویت افراد با آن الگو و میراث و یا عنصر فرهنگی امکان پذیر است >> تعریف می کند. براین اساس هر ملتی باید بتواند از این میراث، تغذیه ی اعضای خود را فراهم کند و به باز تولید، باز آفرینی و تداوم آن همت گمارد تا هویت و وجود خویش را به اثبات برساند. در شکل گیری هویت ملی و تقویت و تداوم آن نقش نهاد آموزش و پرورش قابل انکار نیست. تعلیم و تربیت باید در پی آگاه کردن افراد از ریشه ها و اصالت خویش باشد به طوری که به آن ها نقطه مرجعی را نشان دهد که در مقام مقایسه با آن اشخاص قادر به شناخت موقعیت خود در جهان باشند و در عین حال باید به آن ها بیاموزد که به فرهنگ های مختلف نیز احترام بگذارد. از طرف دیگر تربیت نیروهای انسانی آشنا و علاقه مند به هویت ملی می تواند پشتوانه ی محکمی برای جامعه ی فردا باشد. کتاب های درسی به عنوان یکی از مقوله های تعلیم و تربیت هر جامعه می تواند از طریق پرداختن به مولفه های هویت ملی در بازشناسی و پاسداری از هویت ملی نقش موثری داشته باشند. در این پژوهش سعی می شود با بررسی آثار مکتوب زبان فارسی و کتاب های فارسی مقاطع سه گانه ی آموزش و پرورش، مولفه های تشکیل دهنده ی هویت ملی در کتاب های فارسی آموزش و پرورش تعیین شده و از لحاظ کاربرد این مولفه ها ارزیابی شود.

۱.۳. اهداف تحقیق

۱. دست یافتن به مولفه های هویت ملی در کتاب های فارسی مقاطع سه گانه ی آموزش و پرورش
۲. دست یافتن به جایگاه مولفه های تشکیل دهنده ی هویت ملی در کتاب های فارسی آموزش و پرورش
۳. پیشنهاد طرحی برای چگونگی گنجاندن مفاهیم مربوط به هویت ملی در کتاب های فارسی آموزش و پرورش

۱.۴. فرضیه های تحقیق

۱.۴.۱. فرضیه های اصلی

۱. پرداختن به مولفه های هویت ملی در کتاب های فارسی آموزش و پرورش از هر دوره ی تحصیلی به دوره ی دیگر تغییر می کند.

۲. بین استفاده از مولفه های هویت ملی به صورت متنی محتوایی و بالا رفتن مقطع تحصیلی رابطه ی معنی داری وجود دارد .

۱,۴,۲. فرضیه های فرعی

۱. در کتاب های فارسی آموزش و پرورش دوره ی ابتدایی به مولفه های هویت ملی به ترتیب به صورت تصویری، متنی، صوتی و متنی محتوایی پرداخته شده است.
۲. در کتاب های فارسی آموزش و پرورش دوره ی راهنمایی به مولفه های هویت ملی به ترتیب به صورت متنی، صوتی، متنی محتوایی و تصویری پرداخته شده است.
۳. در کتاب های فارسی آموزش و پرورش دوره ی دبیرستان به مولفه های هویت ملی به ترتیب به صورت متنی محتوایی، متنی صوتی و تصویری پرداخته شده است.

۱,۵. سوال تحقیق

۱. در کتاب های فارسی آموزش و پرورش به ترتیب به کدام مولفه ها بیشتر پرداخته شده است؟

۱,۶. اهمیت و ضرورت تحقیق

امروزه هویت ملی به عنوان یکی از عوامل اساسی تعیین کننده در جهت گیری های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کشورهای جهان به شمار می آید. در کشور ما ایران نیز هویت ملی واقعیتی است که نمی توان به آن بی اعتنا بود. تحولات مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران در چند دهه اخیر باعث شده است که نسل کودک و نوجوان که به تدریج وارد اجتماع می شوند نتواند به طور معقول تحت آموزش های مستقیم و غیر مستقیم نسل پیش از خود قرار گیرند و کسب هویت نمایند (ربانی: ۱۳۷۹: ۶). پژوهش های ربانی (۱۳۷۹) و داوری (۱۳۸۴) نشان دهنده ی این مطلب در بین دانش آموزان ایرانی است. در کشوری با قومیت های مختلف مانند ایران هویت یافتگی دانش آموزان از چند نظر قابل توجه است :

۱. ایجاد نگرش مثبت در دانش آموزان به هویت ملی و ایرانی باید در فرایند آموزش وارد شود . هویت ایرانی متضمن افتخار و غرور ملی، شناسایی خود، اعتماد به خود، انعطاف لازم برای پذیرش نوآوری ها و تطبیق با شرایط متحول زندگی است (ملاصادقی: ۱۳۷۸: ۵).

۲. لزوم دستیابی به تصویر مطلوبی از خویشتن در گذشته و ایستادگی در برابر نیروهای گریز از مرکز امروزی پاسخ دقیقی را می‌طلبد که بازسازی هویت ملی بخشی از آن است.
  ۳. هویت ملی در انسجام بخشیدن به جامعه و پیشگیری از گروه‌گره شدن آن نقش اساسی دارد. هویت ملی چتر حاکم بر خرده فرهنگ‌ها بوده و موجب دستیابی به وفاق ملی می‌شود (افروغ: ۱۳۷۵: ۷۳).
  ۴. با درک مشترک از هویت و اتخاذ بینش و روش مناسب می‌توان موجب اعتلای تمدن و فرهنگ خود شد.
  ۵. یافته‌های برنامه توسعه آموزشی، سرمایه‌گذاری ملی برای اجتماعی کردن دانش آموزان در مفهوم ملی نشان می‌دهد که هوشیاری گروهی در بین دانش آموزان در حال تکوین و افزایش است.
  ۶. یکی از مهم‌ترین استدلال‌هایی که سیاستمداران برای تغییرات نظام آموزشی در راستای شکل‌گیری هویت ملی مطرح می‌کنند آن است که هویت ملی موجب برقراری عدالت اجتماعی و توسعه می‌گردد.
  ۷. هویت ملی نیرویی برای تفاهم و یگانگی جامعه و احیای میراث فرهنگی است (اشرف: ۱۳۷۳: ۱۲). احساس تعلق به هویت ملی موجب تداوم هویت فرهنگی و مانعی در برابر از خود بیگانگی است.
  ۸. نگرش مثبت به هویت ملی توسعه‌ی تفکر جهانی را تسهیل می‌کند. در صورتی که از یک دانش عمیق و کامل نسبت به عصر و دوره‌ای که در آن زندگی می‌کنیم، برخوردار باشیم، می‌توانیم ارزش‌ها و اهداف جهانی را درک کنیم (چابولسی: ۱۳۷۶: ۱۲).
  ۹. دستیابی به سعادت و حقوق انسانی در سایه‌ی وفاداری به میهن و حاکمیت موجود منجر به قدرت و اعتبار در سطح جهانی می‌شود. حفظ مغزها برای حفظ استقلال در کشورهای در حال توسعه تاکید دیگری بر لزوم حس تعلق به هویت ملی در دانش آموزان است.
  ۱۰. تقویت نقاط مشترک ملی و بزرگ‌نمایی هویت ملی، علاوه بر ایجاد همبستگی ملی سبب صمیمیت در بین معلمان و دانش آموزان می‌شود (ملاصدقی: ۱۳۷۸: ۹۷).
- در نهایت با بازیابی هویت ملی و مصون‌سازی آن از آفات می‌توان دستاوردهای فکری، مدنی و فرهنگی را غنی و پایدار ساخت.

۱,۷ تعاریف واژه‌ها و اصطلاحات

- هویت:** هویت مجموعه معانی است که چگونه بودن را در خصوص نقش‌های اجتماعی به فرد القاء می‌کند و یا وضعیتی است که به فرد می‌گوید او کیست و مجموعه معانی را برای فرد تولید می‌کند که مرجع کیستی و چیستی او را تشکیل می‌دهد (چیت‌ساز به نقل از بورك: ۱۳۷۴: ۱۷۵).
- ملت:** یک گروه انسانی متشکل از اجتماع خود آگاه است، گذشته‌ای مشترک و طرحی برای آینده دارد و از حق حاکمیت برخوردار است (احمد لو به نقل از گیرنا: ۱۳۸۱: ۸۴).

هویت ملی : هویت ملی از نوع هویت جمعی و نشان دهنده ی سه واقعیت است که صاحب هویت ملی احساس همبستگی ، وابستگی و همچنین وفاداری نسبت به ملت خود دارد. هویت ملی همانند هویت فردی در کشاکش تصور ما از دیگران شکل می گیرد . هویت ملی یک نوع خود آگاهی از هستی خود را با آگاهی از هستی دیگران همراه دارد(بیگدلی: ۱۳۸۳).

ایران: کشور ایران در وضعیت جغرافیایی- سیاسی فعلی و مجموعه مردم ایران در طول تاریخ که مظهر آن ملت ایران در عصر حاضر است با میراث های فرهنگی و تمدن خود (ربانی: ۱۳۷۹).

هویت ایرانی : آگاهی تعلق خاطر و پایبندی فرد نسبت به ارزش های ملی ، اسطوره های ملی ، هنجارهای ملی ، میراث فرهنگی ، ارزش های مذهبی - دینی و موقعیت خاص جغرافیایی ایران ، ملاک دارا بودن هویت ایرانی است (صالحی عمران و همکاران به نقل از رزازی فر: ۱۳۸۷: ۱۱).

اسطوره های ملی : منظور از اسطوره های ملی ، اسطوره های شاهنامه فردوسی مانند رستم و سهراب ، ضحاک و فریدون و..... است

(صالحی عمران و همکاران به نقل از شکیبانیان: ۱۳۸۷: ۱۱).

۱.۱. محدودیت ها و مشکلات

۱. عدم دسترسی به تحقیقات انجام شده در خارج از کشور.
۲. قرار نگرفتن کتاب های دوره ی پیش دانشگاهی به دلیل تعداد زیاد نمونه ها در حوزه ی تحقیق

فصل دوم

پیشینه تحقیق و مبانی نظری

۲.۱. هویت

هویت واژه‌ای است عربی که مرکب از دو بخش ((هو)) ضمیر غایب و ((یت)) سازنده‌ی مصدر جعلی، به معنای " اتحاد با ذات " یعنی یکی بودن موصوف با اصل و جوهر مورد نظر (ربانی : ۱۳۷۹). هویت، برای نخستین بار در آثار محمدعلی فروغی دیده می‌شود. او هویت را در برابر واژه identity قرار داد (جمشیدی: ۱۳۸۶). اصطلاح هویت در فرهنگ معین تحت عنوان ذات باریتعالی، هستی و وجود، آن چه موجب شناسایی شخص باشد و حقیقت جزئیة آمده است. دهخدا نیز در لغت نامه‌ی خود هویت را عبارت از تشخیص می‌داند و معتقد است که این معنی همان است که میان متکلمان و حکما مشهور است (شرفی: ۱۳۸۵). واژه‌ی هویت ریشه در زبان لاتین دارد و ترجمه‌ی لغت identity در زبان انگلیسی، identite در زبان لاتین و از ریشه‌ی لغوی idem به معنای همان چیز و یا همان است. این واژه در فرهنگ لاروس (۱۹۹۴) این طور معنی شده: آنچه باعث می‌شود که یک شیء دقیقاً از همان ذاتی باشد که شیء دیگر است. در فرهنگ آکسفورد (۱۹۹۶) به عنوان " آن چه یک نفر یا یک شیء را تشکیل می‌دهد " معنی شده است و در فرهنگ وبستر (۱۹۸۸) واژه‌ی هویت به معنی " این همانی در کل چیزهایی که حقیقت یک شیء را می‌سازند " ذکر شده است. برخی از کلمات هم معنی که در برابر این واژه استفاده می‌شوند عبارتند از " این همانی، همانندی، انطباق ماهیت، شخصیت‌ها و گوهر ذات " (لک به نقل از شعاری نژاد و بریجانیان: ۱۳۸۴: ۱۱۳).

هویت در عمل، شناختن و شناساندن است با دو وجه: یکی شناخت در ارتباط با چیزی و دیگری شناساندن خود بر اساس آن چیز به دیگران. انسان خود را بر اساس رابطه‌ای که با یک پدیده دارد، شناسایی و به دیگران معرفی می‌کند و اما گاهی حتی ارائه تعریف از خود است بدون اینکه بخواهد خود را برای دیگران معرفی کند. این همان شناسایی خود است یعنی خویش‌شناسی (احمدی: ۱۳۸۳). هویت مجموعه‌ای از مشخصات است که در ساده‌ترین تعریف، ممیزات جسمی و روحی افراد به نمایش می‌گذارد و باعث شناسایی فرد است یعنی مجموعه‌ی خصایل فردی و خصوصیات رفتاری که از روی آن فرد به عنوان عنصر یک گروه اجتماعی شناخته شود و از دیگران متمایز گردد (اشرف: ۱۳۷۳). فرد از طریق هویت به پرسش‌هایی چون " چیستم " و " چه می‌خواهم " پاسخ می‌دهد و به ابعاد شخصیت خود، نوعی هماهنگی بخشیده و از نظر روانی و رفتاری در زمان و مکان موضع‌یابی می‌کند (حیدری: ۱۳۸۳). عناصر تشکیل‌دهنده‌ی هویت یا ذهنی هستند یا دارای نمود عینی و خارجی، یا ثابت هستند مثل سرزمین یا متغیرند مثل اخلاق، یا این عناصر اکتسابی هستند مانند علم و فن یا موروثی هستند مثل میراث فرهنگی.

در مورد تاریخچه‌ی استفاده از واژه‌ی هویت، میرمحمدی ذکر می‌کند این واژه که در اصطلاح علمی به معنای «چیستی شناسی» یا «کیستی شناسی» است در روان‌شناسی برای اولین بار توسط اریکسون برای بیان مرحله‌ای از تحول جسمی و شخصیتی انسان که به هویت فردی معنا شده است به کار برده شده ولی بعدها به تدریج وارد سایر حوزه‌های علوم انسانی گردیده است (میرمحمدی: ۱۳۸۳: ۷). بررسی کاربرد این واژه در علوم مختلف نشان می‌دهد هویت در گذر دوران دچار تحول

فراوان شده است. در گذشته، هویت در قالب هویت شخصی بررسی می شد اما با ظهور دولت های ملی این مفهوم در بستر گسترده ی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی مورد توجه واقع شد (نوذری: ۱۳۸۵).

اندیشمندان حوزه های مختلف، هر یک هویت را در حوزه ی خود معرفی کردند که در اینجا به طور مختصر به آن ها اشاره شده است:

در حوزه ی عرفان و ادبیات عرفانی بحث هویت تحت عنوان "خود" و "بی خود" و "بی خویشتن" فراوان مطرح شده است (ربانی: ۱۳۷۹).

ورود هویت در فلسفه، بیش تر از سوی کسانی است که با اندیشه های هگل، کم و بیش، سروکار داشته و دارند. در نظر او دست یافتن به دانش حقیقی به معنای باز یافتن خویش و در واقع کسب هویت است (جمشیدی: ۱۳۸۶).

در حوزه ی جامعه شناسی هویت به عنوان مفهومی از مفاهیم روانشناسی اجتماعی مطرح می گردد. جامعه شناسان هویت را احساسی می دانند که فرد در جامعه به آن دست می یابد و با تکیه بر اشتراکات یا تفاوت هایی که با گروه های دیگر دارد به درک احساس هویت مستقل می رسد (لک به نقل از شعاری نژاد و بریجانیان: ۱۳۸۴). مفهوم هویت در جامعه شناسی امروزی پنداشت و برداشت نسبتاً ثابت فرد از کیستی و چیستی خود در ارتباط با افراد و دیگران می باشد که از طریق تعاملات اجتماعی افراد با دیگران شکل می گیرد.

هویت در حوزه ی روان شناسی جایگاه خاصی دارد همان است که اریکسون آن را احساس نسبتاً پایدار از یگانگی خود تعریف می کند. ماریسا (۱۹۸۰) هویت را عبارت می داند از سازمانی پویا، خود ساخته و درونی از کشاننده ها، توانایی، باورها و تاریخچه ی فردی (راستگو مقدم: ۱۳۷۶). گلاسر هویت را جزء لاینفک زندگی همه ی انسان ها در همه ی فرهنگ ها می داند که از لحظه ی تولد تا مرگ ادامه می یابد (شفیع آبادی: ۱۳۶۳). در نهایت روانشناسانی مانند پیاز، کولبرگ، فروید و اریکسون، اساس تکوین هویت انسان را در مراحل مختلف رشد او می دانند که از سطح فردی آغاز شده و با عبور از لایه ی اجتماعی در احساس "هویت ملی" که عالی ترین سطح هویت می باشد به تکامل می رسد (لک به نقل از شعاری نژاد و بریجانیان: ۱۳۸۴).

معینی علمداری در تعریف هویت به دو دیدگاه اشاره می کند:

دیدگاه جوهرگرا: دیدگاهی است که به مسئله ی هویت به شکل جوهری نگاه می کند یعنی برای هویت یک وجه طبیعی قابل است و بنابر این به دنبال پیدا کردن ریشه های طبیعی و جوهری برای هویت می باشد. این دیدگاه تا حدودی دارای جنبه ی تباری دارد و سعی می کند مفهوم هویت را در یک چارچوب تاریخی با منشأ زیستی و حتی طبیعی توضیح بدهد.

دیدگاه سازه گرا: این دیدگاه هویت را بیشتر به عنوان یک شالوده یا سازه اجتماعی در نظر می گیرد و تأکیدش بر این است که هویت جنبه ذهنی دارد نه طبیعی. هویت ها در جریان مراودات و آمیزش های اجتماعی شکل می گیرند نه این که از قبل از صورت بسته بندی شده وجود داشته باشند. در چنین برداشتی، هویت مفهوم سیال تری پیدا می کند و بسیاری از عناصری که قبلاً به صورت اخلاقی یا مفهومی به هویت نسبت داده می شد از آن زدوده شده و به جای آن بر مرزبندی و غیریت سازی تأکید می شود (معینی علمداری: ۱۳۸۳: ۴۴).

گودرزی در مقدمه ی کتابی با عنوان گفتارهایی در باره زبان و هویت، علاوه بر دو دیدگاه فوق، دیدگاه گفتمانی را مطرح می کند: در این رویکرد، هویت ها و دستاورد گفتمان قلمداد می شود. با تغییر گفتمان هویت هم تغییر می کند. گفتمان عبارت